МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Діє_Слово

Збірник
наукових соціогуманітарних праць
здобувачів вищої освіти

Випуск 1

УМАНЬ
2024

УДК [316+7/.8] (06)
Д52

РЕДКОЛЕГІЯ:

Черевченко Олександр Миколайович (*головний редактор) – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики.*

Козинський Леонід Володимирович *(заступник головного редактора) – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики.*

Гонца Ірина Семенівна *– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та методики її навчання.*

Гончарук Валентина Анатоліївна *– кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання.*

Коломієць Інна Іванівна *– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та методики її навчання.*

Поліщук Леся Борисівна *– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики.*

Розгон Валентина Володимирівна *– кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови та методики її навчання.*

Савчук Наталія Михайлівна *– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики.*

Тищенко Тетяна Миколаївна *– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та методики її навчання.*

Циганок Оксана Олександрівна *– кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання.*

Яценко Лариса Миколаївна *– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики.*

Рекомендовано до друку вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 6 від 26 листопада 2024 р.)

Д52 **Діє_Слово** [Електронний ресурс]: збірник наукових соціогуманітарних праць здобувачів вищої освіти. Вип. 1 / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; гол. ред. О. М. Черевченко. Умань, 2024. 210 с.

У збірнику вміщено наукові публікації з питань розвитку лінгвістики, української та світової літератури, методики навчання мов і літератур, масмедійного дискурсу. Для науковців, студентів гуманітарних закладів та всіх небайдужих до навчання й викладання мов і літератур.

УДК [316+7/.8](06)
© автори статей, 2024
© УДПУ імені Павла Тичини, 2024

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Історія, теорія, методика літератури

Гуменюк К., Лопушан Т.
КАЗКОВИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ
У РОМАНІ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ» 7

Діхтяр А., Зарудняк Н.
«ОПОЗИЦІЯ «ВОЛЯ – ВЛАДА» У ДРАМІ-ФЕЄРІЇ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ» 15

Дячок А. (*науковий керівник – Осіпчук Г. В.*).
ІСТОРИЧНА ЕПОХА В РОМАНІ «ЛЯЛЬКА»
БОЛЕСЛАВА ПРУСА 23

Поліщук А. (*науковий керівник – Лопушан Т. В.*)
ВИВЧЕННЯ РОМАНУ І. БАГРЯНОГО
«ТИГРОЛОВИ» У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ 29

Яковлева Н., Гончарук В. А.
АРХЕТИПНІ ОБРАЗИ-СИМВОЛИ В ПОЕЗІЇ ІВАНА ДРАЧА 38

Літературне краєзнавство

Зарудняк М., Зарудняк Н.
ПРЕДСТАВНИКИ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В
ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПЕРІОДІ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ
ОЛЕГА БАБІЯ «ЧУЖИХ ДІТЕЙ НЕ БУВАЄ», «КАЗКА») 46

Пархета Л., Рудницька А.
ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА «КАНІВСЬКОГО ЗАМКУ»
СЕВЕРИНА ГОЩИНСЬКОГО 53

МОВОЗНАВСТВО

Лінгвістика емоцій

Перенчук А., Комарова З.
МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ
В НОВЕЛІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «НА КАМЕНІ» 60

Скакальська Ю. (*науковий керівник – Комарова З. І.*)
МОВНІ ЗАСОБИ ДЕСКРИПЦІЇ ТА ЕКСПРЕСІЇ ЕМОЦІЙ
ХУДОЖНІХ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ
«БАГРЯНИЙ КОЛІР ВІЧНОСТІ» 69

Семантико-граматичні особливості української мови

Балабушка М., Дуденко О.
ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ У РОМАНІ
ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «АРСЕН» 77

Артур ДІХТЯР,
Наталя ЗАРУДНЯК

«ОПОЗИЦІЯ «ВОЛЯ – ВЛАДА» У ДРАМІ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

Взаємозв'язок, взаємозалежність «волі» і «влади» – цікаве філософське питання, яке по-різному трактується у творчості різних письменників. Леся Українка не виняток: ця проблема порушується у багатьох її творах, цікаво інтерпретується і в «Лісовій пісні».

Твір неодноразово ставав об'єктом наукової деконструкції багатьох науковців. Образи русалок в українському фольклорі й драмі-феєрії «Лісова пісня» досліджували і викладачі й студенти нашого факультету. Наталя Сивачук присвятила цій темі статтю «Образ русалки в контексті фольклорної семіосфери українців», в якій бачить русалок ідеальними жінками в Несвідомому чоловіків, утіленням архетипу Аніми [11]. Наталя Зарудняк і Тетяна Лопушан зосередилися на традиціях і новаторстві образів русалок у сюжеті «Лісової пісні» [6], Марина Зарудняк порівнювала особливості творення образів русалок у «Лісовій пісні» Лесі Українки й драматургії Олександера Де (Барчука) [5], Надія Дудар досліджувала міфологічні персонажі у драмі-феєрії Лесі України «Лісова пісня» [4]. Світлана Плахотна обрала об'єктом свого дослідження образ матері в «Лісовій пісні» [13]. Олександр Гембарук з'ясовував, що вкладає Леся Українка в поняття «доля» [2].

Мета статті полягає у з'ясуванні поглядів Лесі Українки на місце волі в житті людини на матеріалі драми-феєрії «Лісова пісня», що передбачає вирішення таких завдань, як дослідження специфіки сприйняття волі Лісовиком, русалками, Мавкою, показ того, що патріархальний уклад, гроші, традиції часто руйнують особистість, що призводить до трагедій. Людина потрапляє під владу обставин (стереотипів), руйнуючи свою вільну Божественну сутність. Саме у такому аспекті ми розглядаємо опозицію «воля – влада» у «Лісовій пісні»

Лесі Українки.

У драмі-феєрії «Лісова пісня» Леся Українка звертається до української міфології, досліджуючи на її матеріалі глибини людської душі. Особливе зацікавлення серед міфологічних персонажів у неї викликають русалки, розповіді про яких зачарували ще з дитинства. Русалки вродливі, звабливі, схильні до любощів, розуміють красу, прагнуть її, позбавлені людської захланності, оберігають природу, дієві (волюнтаристичні) і, що має особливу цінність для авторки, – перманентно волелюбні, що дає їм можливість красу творити й цінувати, бо тільки вільна особистість може розуміти і творити її (Водяна Русалка чепурить озерні рослини, польова – вдається до всіляких маніпуляцій, щоб продовжити мить краси, бо вважає її безцінною, Мавка закохалася у внутрішній світ Лукаша, бо зрозуміла його красу, почувши мелодії, які грав хлопець. А от матір Лукаша, яка зав'язла в побуті, рабиня матеріального, природний гвинтик патріархального устрою, краси абсолютно не бачить, бо вона внутрішньо невільна, сама себе не відчуває. Її дратує гра на сопілці Лукаша: для неї то байдикування. Навіть більше: гра на сопілці провокує її завантажувати роботою сина. Не грав би – дала б відпочивати. Вона не розуміє краси квітів, адже вони їй без потреби: «Потрібні ті квітки! Таж я не маю // у себе в хаті дівки на виданню… // Йому квітки та співи в голові!» [14, с. 684].

Цікаво, що коли Лукаш зраджує (втрачає себе), він не може заграти і на сопілці, бо вміння творити мистецтво – це ознака вільної і тому красивої, духовно багатої особистості. І лише наприкінці твору, коли Лукаш зрозумів свою помилку, за яку розплатився власною Долею, він знову заграв (повернувся до себе самого, звільнившись від пут зовнішнього). Не випадково твір закінчується його смертю: для модерністів часто злиття з ідеалом можливе лише після смерті.

По-особливому змальовує авторка образ Мавки, яка є внутрішньо вільною, відчуває себе частиною довкілля. Саме на фоні внутрішньої свободи Мавки особливо давкими постають патріархальні звичаї та традиції українського селянства, з патріархальними сім'ями, які часто

ставали засобом поневолення її членів. На сільську дитину вже з дитинства накладалося безліч табу. Молоді люди у взаєминах також мали дотримуватися певних ритуалів, певні сфери між юнаками і юнками були табуйовані, культ фізичної праці також ставав засобом відчуження людини від себе, часто унеможливлював духовний розвиток особистості. Саме вільна Мавка змогла побачити і красу людської невмирущої душі (Божественної), людських взаємин (красу вірності, кохання на все життя). Мавчиними очима Леся Українка показала невідповідність принизливого побуту, рабського існування Божественній сутності людини, яка не може «своїм життям до себе дорівнятись» [14, с. 690]. Суспільне та індивідуальне виявилося зручним для поєднання саме в міфологічних персонажах драми-феєрії.

Якщо у творі персонажами є русалки, то він автоматично передбачає любощі й звaблення. Міфологічні персонажі вільні в коханні, вони захоплюються одне одним, міняють вподобання, це може супроводжуватися якимось ревнощами, але вони сприймаються, як щось зрозуміле, конкурентне і не критичне у взаєминах. Так, Перелесник, коли намагається звабити Мавку, згадує їй торішні їхні взаємини, коли їй його увага була приємною («Як ти обірвала річ мою сердито! […] // Ти хіба забула про торішнє літо? // […] Ох, торішнє літо так давно минуло! // […] А в дубовім гаю?.. […] Я шукала ягідок, грибків… // […] А не приглядалась до моїх слідків? // […] В гаю я зривала кучерики з хмелю… // […] Щоб мені послати пишную постелю? // […] Ні, щоб перевити се волосся чорне! […] // Сподівалась: може, миленький пригорне?» [14, с. 661–662]). Сама Мавка відсилає Перелесника до Польової Русалки, хоч той і запевняє, що вже її забув. Польова Русалка вже почала сплітати вінок, щоб привабити Перелесника. «Той, що греблі рве» намагається викликати з дна озера Водяну Русалку, яка розважається з рибаком, бо вона «наймиліша коханка» і їй немає рівних у всьому світі, а оскільки греблю рвати може лише рішуча, стрімка істота, то «Того, що греблі рве» у Лесі Українки також зображено нестримним, емоційним, швидким на дії. Він погрожує збити всю воду, але таки знайти Русалку: «Нехай його

покине! Нехай до мене зрине! // Виплинь же, мила!!» [14, с. 634]. Русалка жартує з «Тим, що греблі рве», хоч, здавалося б, спіймана на зраді, навіть не думає виправдовуватися. Вона насміхається над любовними походеньками «коханого» до мельниківни, але це її не дошкуляє. Вона із задоволенням відповідає на залицяння вродливого юнака, хоч і цілком усвідомлює, що любощі тимчасові. Жартівливо зізнається в коханні, яке все вибачає: і зраду, і тимчасовість, і швидкоплинність. Вона обіцяє йому бути вірною, лагідною і покірною на цілу довгу мить (звучить із жартівливим пафосом). Її кохання таке ж швидкоплинне, як вода.

Водяник, якого Русалка називає татом, має над нею певну владу, бо може забрати бажані привілеї, вона змушена підкорятися, це дратує її, бо понад усе вона цінує волю. Водяник-батько стримує Русалку своєю батьківською владою, намагаючись вберегти її саму. Родинні взаємини письменниця поширює і на міфологічних персонажів (чи не втілювала в них Леся Українка і свою непокору матері?). Лісовик (чи то батько, чи дідусь Мавці) значно демократичніший. Він зовсім не подавляє волі Мавки, а навіть навпаки застерігає від людей, з якими цю волю можна втратити. Але ж ліс – це не болото, яке засмоктує (обійстя Водяника): «Я // звик волю шанувати. Грайся з вітром, // жартуй із Перелесником, як хочеш, // всю силу лісову і водяну, // гірську й повітряну приваб до себе, // але минай людські стежки, дитино, // бо там не ходить воля, – там жура // тягар свій носить. Обминай їх, доню: // раз тільки ступиш – і пропала воля! // М а в к а // (сміється) // Ну, як-таки, щоб воля – та пропала? // Се так колись і вітер пропаде!» [14, с. 647–648]. На непокірного «Того, що греблю рве» також можна вплинути за допомогою Гірської Метелиці, бо вона його мама, зможе покарати. Водяник залякує нею його.

Щодо Водяної Русалки, то вона ототожнює себе з водою, яка і є для неї символом волі: «Я вільна! Я вільна, як вода!» [14, с. 640]. Істоти під час взаємодії одна з одною, йдучи на компроміс, втрачають певною мірою якийсь елемент волі. Так, Водяник може карати Русалку, але й вона може використовувати його ім’я для захисту, а то й скористатися його силою. Русалка агресивно налаштована до людей, вважає їх натрутнями і не

терпить їх солом'яного духу. Якщо «натрутні» походить від трутнів, які крім розплідної функції більше жодної не виконують, то людське існування Русалка сприймає, як щось дуже фізіологічне і беззмістовне. «Солом'яний дух» – це хатній дух (хати під соломою)? Чи це, знову ж таки, закид беззмістовному пустому існуванню селян (солома – пусті стебла злакових без зерна. Хатній – пустий, приземлений, невільний дух патріархального селянства, побутовий? «То се тут люди будуть? Ой ті люди // з-під стріх солом'яних! Я їх не зношу! // Я не терплю солом'яного духу! Я їх топлю, щоб вимити водою // той дух ненавидний» [14, с. 644], – не випадково погрожує «вимити» саме водою: вода у Русалки, як вище згадано, асоціюється з волею.

Кохання Русалка теж бачить тільки вільним, тому воно асоціюється у неї з водною стихією, порівнюється з водою, має її властивості: «Кохання – як вода – плавке та бистре, // Рве, грає, пестить, затягає» [14, с. 704], як і вода, має різні стани (кипить, лід): «Де пил – воно кипить, а стріне холод – // Стає мов камінь» [14, с. 704]. Польова Русалка красу цінує вище, ніж кров (тілесність).

Відсутність волі – це втрата влади над собою. Людське суспільство перманентно невільне: у ньому влада звичаїв, суспільної ієрархії, патріархальних устроїв, матеріального, що призводить до втрати себе (Божественної сутності). Так, Лукаш перестає грати на сопілці, коли одружується, як годиться (зраджує себе), мати не бачить краси, Килина за клопотами, либонь, її ніколи і не бачила. Гармонійний світ лісу відторгує і Килину, і Матір. Коли Мавка намагається вживатися у світ людей, то, як і передбачав Лісник, починає потрапляти в тенета неволі. Вона хоче дати можливість Польовій Русалці покрасуватися у квітах і колосках, але: «Рада б я волю вволити, // тільки ж сама я не маю вже волі» [14, с. 694]. Матеріальність людини уже з народження робить її невільною. Тут же знаходить своє втілення й ідея крові Лесі Українки: справжні переконання ті, які людина здатна підкріпити власною кров'ю.

У неволі завжди існує обман, якийсь спосіб обійти чужу владу. Русалка Польова підмовила Мавку порізати пальця, щоб обманути Матір.

Килина ховає від Матері їжу, яку віддає своїм дітям і просить про це мовчати. Одним із видів влади над людиною є гроші: Русалка з «Тим, що греблі рве» насміхаються над впливом «злота» та дукачів. Лукаш настільки загнаний в рамки звичаями, законами, що навіть не може відповісти Мавці на питання, чи вона йому подобаються. Якщо в лісі родина не має значення, то Лукаш має не лише взяти собі дружину, а ще й невістку матері, яка б могла їй допомагати (для обох). Заручник родинних традицій Лукаш не вибирає собі дівчину сам, а чекає, поки «напитає» дядько. Життя молодих людей залежить від, матері, дядька, тата, приданого, думки про дівчину людей…

Мати – і раб, і влада у своєму домі – сприймає Мавку як загрозу, приблуду, накидача, відьомське кодло, а Лукаш, який відмовився від неї, загублює свою душу, занапащує Долю (у творчості письменниця досить часто асоціює долю із поняттям «щастя»), але стає мудрим.

Обмеженням волі є і гендерні стереотипи в суспільстві. У «Лісовій пісні» Леся Українка робить спробу змінити суспільну свідомість щодо протиставлення чоловічого і жіночого начала: «Ну, що се значить // «накинулась»? Що я тебе кохаю? // Що перша се сказала? Чи ж то ганьба, // що маю серце не скупе, що скарбів // воно своїх не криє, тільки гойно // коханого обдарувало ними, // не дожидаючи вперед застави?» [14, С. 691].

Воля – це необхідна складова процесу творення мистецтва, краси (людина має бути внутрішньо вільною, щоб творити). Саме через образ Мавки показуються руйнівні патріархальні традиції та звичаї українського селянства. Сім’я в патріархальному суспільстві часто ставала засобом поневолення особистості. Мавчиними очима Леся Українка показала невідповідність принизливого побуту, рабського існування Божественній сутності людини, яка не може «своїм життям до себе дорівнятись». Людина перманентно невільна, перебуває під владою матеріального, тілесності, гендерні стереотипи також є засобом закріпачення.

Список використаних джерел:

1. Борисюк Т. Фольклор і міфологія у «Лісовій пісні» Лесі Українки. *Народна*

творчість та етнографія. 1991. № 2. С. 31–40.

2. Гембарук О. В. Вербалізація концепту «доля» у поезії Лесі Українки. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. 2023. № 4(10). С. 76–82.
3. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Видання 3, доповнене й перероблене. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. 320 с.
4. Дудар Н. І. Міфологічні персонажі у драмі-феєрії Лесі України «Лісова пісня». *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку:* матеріали XL-ої Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І. В. Жукової, Є. О. Романенка. м. Салоніки (Греція): ГО «ВАДНД», 07 січня 2024 р. С. 125–130. URL: http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-40.pdf
5. Зарудняк М. С. Образи русалок у творчості Олександера Де (Барчука) та Лесі Українки: порівняльний аспект. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку:* матеріали XL-ої Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І. В. Жукової, Є. О. Романенка. м. Салоніки (Греція): ГО «ВАДНД», 07 січня 2024 р. С. 131–136. URL: http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-40.pdf
6. Зарудняк Н. І., Лопушан Т. В. Образи русалок у сюжеті «Лісової пісні» Лесі Українки: традиції і новаторство. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. 2023. № 11(17). С. 181–194. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/7774/7818
7. Зарудняк Н. І., Плахотна С. В. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня»: образи русалок. *Гуманітарна освіта: школа – коледж – університет*. Умань : ВПЦ «Візаві», 2023. Вип. 1. С. 120–126.
8. Кісь О. Дівчина русалка: зваба безодні (імпліцитний код). *Народознавчі зошити. Студії з інтегральної культурології.* Танатос. 1997. № 1. С. 105–112.
9. Маєрчик М. Ритуали родинного циклу крізь призму моделі переходу. *Народознавчі зошити. Студії з інтегральної культурології.* Ритуал. 1999. № 2. С. 18–31.
10. Поліщук Я. «Лісова пісня» Лесі Українки: неопоганство і семантика міфу.

Дивослово. 2000. № 3. С. 2–7.
11. Сивачук Н. Образ русалки в контексті фольклорної семіосфери українців. *Філологічний часопис*. Умань, 2016. Вип. 1(7). С. 142–150.
12. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українка «Лісова пісня». *Слово і час.* 2000. № 8. С. 55–65.
13. Плахотна С. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня»: образ матері. *Наука. Освіта. Молодь*. Умань, 2023. С. 269–272. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2023/1/148.pdf
14. Українка Леся. Драматичні твори. Київ: Дніпро, 1989. 761 с.